

VINCENT DUCLERT

A Dreyfus-ügy és a baloldal*

A Dreyfus-ügy Franciaországban és a világban egyaránt, a francia forradalomhoz és a párizsi kommünhöz hasonlóan, a baloldal kiemelkedő eseményének számít.¹ Az anarchista, szocialista és radikális pártok tétovasága, néhány parlamenti, illetve politikai vezető bátor fellépése, a szellemi és kulturális avantgárd ereje, az igazsághoz és az emberieséghez kapcsolódó, a Dreyfus-párti küzdelemben megjelenő tétek fontossá válása és az, hogy egy „polgári” kormányban, a Waldeck-Rousseau-féle „republikánus védekezés” kormányában először kapott tárcát egy szocialista, együttesen járult hozzá ahhoz, hogy a Dreyfus-ügy a baloldal új korszakát megalapozó esemény lett. Természetesen nem minden nehézség, bonyodalom vagy kitérő nélkül. Az 1902. áprilisi-májusi országgyűlési választások nyomán létrejött Baloldali Tömörülés (*Bloc des Gauches*) a Dreyfus-ügy tanulságainak nagy részét figyelmen kívül hagyta: míg a „több igazság” követelése nem talált meghallgatásra, addig az antiklerikalizmus visszaterelte a politikát az ideológiai ambíciók világába, aminek a veszélyességére pontosan a Dreyfus-párti küzdelem mutathatott rá. Így aztán a Baloldali Tömörülés kormányzása alatt nem került sor sem a katonai bíró-

* Eredetileg megjelent: Vincent Duclert: *L’Affaire Dreyfus et la gauche*. In *Histoire des gauches en France*. Volume 2. Sous la direction de Jean-Jacques BECKER-Gilles CANDAR, Paris, La Découverte, Collection Poche/Sciences humaines et sociales, 2005, 197-214.

¹ Dreyfus kapitányt 1894 októberében hamisított bizonyítékok alapján megvádolták és elítélték árulásért és kémkedésért. 1899-ben kegyelemmel szabadult, ám csak 1906-ban rehabilitálták.

ság eltörlésére, sem Dreyfus kapitány rehabilitációjára. Bár 1906-ban végül megtörtént a rehabilitáció – javarészt Jaurèsnek, illetve néhány, radikális színekben politizáló parlamenti képviselőnek, mint például Ferdinand Buissonnak, vagy a háborús miniszternek, André tábornoknak köszönhetően –, addig a katonai bíróságot csak 1981 után törölték el.

Arra, hogy az eseménytől különbözik annak politikai utóélete, valószínűleg az a magyarázat, hogy időközben a Dreyfus-ügy emlékezete mitikus magasságokba emelkedett. Franciaországban és általában a történelemben a baloldal fontos pillanataiban a Dreyfus-ügy dicsőséges múltként jelent meg: egyszerre a hűség bizonyítékaként és a jövőbeli küzdelmek ígéretéeként. Az ügy a francia forradalom alapvető örökségét, az emberi és polgári jogokat élesztette fel. A baloldal azzal, hogy Dreyfus kapitány védelmére kelt, politikai eszményét messzemenően formáló álmokat és elvárásokat jelölt ki magának, ahogy ezt Jean Jaurès, Charles Péguy, Léon Blum, Pierre Mendès France, valamint számos névtelen aktivista és szimpatizáns is megfogalmazta. Az első centenáriumi megemlékezések 1994-ben, 1998-ban, illetve 2006-ban igazolták és – várhatóan – igazolják majd a „baloldali nép” ragaszkodását a Dreyfus-ügyhöz, de egyúttal érzékeltetik a politikai vezetők e problémás, felkavaró és számos elvárást támasztó múlt előtti zavarodottságát is. Amennyiben a Dreyfus-ügy tényleg a baloldali identitás alkotórésze tegnap, ma és valószínűleg holnap is, az sokkal inkább függ attól, hogy az esemény és története milyen kérdésselvetésekhez vezetett, mintsem attól, hogy probléma nélküli és dicsőséges-e az emlékezete. Charles Péguy, aki az egyik legaktívabb és legelszántabb volt a Dreyfus-pártiak táborából, 1899-re tette az ügy baloldalra gyakorolt jelentős hatásának kezdetét: „Mondhatjuk, ha a Dreyfus-ügy nem pattant volna ki, a francia szocializmus továbbra is lassú mederben halad. Jó páran, akiknek nagyjából különböző elképzeléseik voltak és vannak az élet dolgairól, kényelmesen együtt maradtak volna az azonos szóhasználat zászlaja alatt. A Dreyfus-ügy azonban mindenkit egy válságos valósággal szembesített – azokat is, akik különböző szavakat hangoztattak, és azokat is, akik egyáltalán nem hangoztattak semmit.” Ilyen értelemben az esemény, illetve a történet bármely

megközelítése élővé teszi a Dreyfus-ügyet, amelynek az emlékezete – ebből a szempontból szintén – modellértékűnek tekinthető.

Élő emlékezetek

A Dreyfus-ügy a baloldal panteonjához tartozik. Amikor a nemzettel kapcsolatos politikai kérdések forognak kockán, újra és újra fény vetül Dreyfus példájára, és többnyire a baloldal kezdeményezi a megemlékezést. A népfront, s benne a szocialisták 1936. júniusi győzelmét megelőző nagy küzdelem kezdetén Charles Péguy, az SFIO² egyik vezetője, aki fiatalon kiállt Dreyfus mellett, 1935-ben megjelentette a *Souvenirs sur l’Affaire* (Emlékiratok a Dreyfus-ügyről) című munkáját. Majd később, az algériai háború kellős közepén, a nem kommunista baloldali értelmiségiek a Dreyfus-ügy körüli küzdelem értékeit zászlajukra tűzve fordultak szembe az úgynevezett nemzeti-mollettista (Guy Mollet-t támogató) kabinet háborúba sodródásával. 1957-ben Pierre-Vidal Naquet az *Audin-ügy* című könyvét azért adta ki, hogy tisztelegjen Jaurès *Prewes* (Bizonyítékok) című, 1898-ban megjelent Dreyfus-párti kötete előtt. Jean-Denis Bredin baloldali radikális ügyvéd 1983-ban megjelent nagy elbeszélése sem független az 1981-es „rózsaszín hullámtól” és a kormányon lévő szocializmus iránti elvárásoktól. 1903 óta számos baloldali személyiség és értelmiségi vett részt a médani zarándoklaton, amelyeket minden szeptember utolsó vasárnapján Émile Zola lakhelyénél rendeznek az író 1902-ben bekövetkezett halálának emlékére. Bár Jean-Pierre Chevènement-t leszámítva a hivatalos baloldal különös módon nem volt jelen 1994-ben a Dreyfus-ügy centenáriumának első megemlékezésén, aktivisták és különböző szervezetek azért szép számmal képviseltették magukat. 1998-ban viszont, a *J’accuse...!* megjelenésének századik évfordulóján, a megemlékezés kivételes ünnepélyességgel zajlott le. Laurent Fabius, a Nemzetgyűlés elnöke elrendelte a szöveg hatalmasra nagyított másolatának kifüggesztését a Palais-Bourbon falára, Lionel Jospin miniszterelnök a Panthéonban szinte az egész kormány részvételével tar-

² A Munkásinternacionálé Francia Szekciója (így nevezték a szocialista pártot).

tott ünnepség elnöke volt (január 13.), Claude Allègre oktatásügyi miniszter Jean-Louis Bredinről szóló konferenciát nyitott meg a Sorbonne nagyelőadójában, a hadügyminiszter pedig az *École Militaire* tisztiiskolán emlékezett meg Dreyfusról, ott, ahol ez utóbbi 1895. január 5-én megfosztották a rangjától (február 2.). Alain Richard miniszter a következő, Charles Péguy-tól származó szavakkal kezdte beszédét: „Minél inkább véget ér ez az ügy, annál nyilvánvalóbb, hogy sohasem zárul le.”

A jobboldal is csatlakozott a megemlékezésekhez – eleinte, 1994-ben óvatosan, majd 1998-ban látványosan, ahogy arról a köztársasági elnöknek Dreyfus kapitány és Émile Zola leszármazottaihoz intézett, 1998. január 8-án kelt levele tanúskodik. Olybá tűnt: azok a jobb- és a baloldal között támadt heves viták, amelyekre akkor került sor, amikor 1903-ban Jaurès felélesztette a Dreyfus-ügyet, illetve amikor 1906 decemberében Clémenceau eltökélten kiállt azért, hogy Zola tetemét a Panthéonba szállítsák, már végképp a múlté lettek. Kizárólagosságától megszabadulva az esemény emlékezete egységesebb és sokak által képviselt elhivatottság lett. Azzal azonban senki nem vetett számot, hogy a baloldalnak szüksége van rá, hogy a történelem által határozza meg magát. A nemzeti emlékezet kérdésében Lionel Jospin nagy küzdelmet vívott a köztársasági elnökkel, és egyúttal arra is gondot fordított, hogy ezzel a közös értékek mentén mobilizálja a plurális többséget,³ attól sem riadva vissza, hogy kifejezetten politikai téren indítson offenzívát. A Panthéonban rendezett ünnepség díszes keretei között, a nemzetgyűlési képviselők jelenlétében, 1998. január 14-én nagy visszhangot kiváltó bejelentést tett: „Köztudott, hogy a baloldal Dreyfus-párti volt, és hogy a jobboldal Dreyfus-ellenes! Dreyfus számára ez nyilvánvaló. Dreyfus kapcsán felidézhetjük Jean Jaurès, Lucien Herr és Gambetta nevét, ám jó lenne, ha megneveznének néhány, a korabeli jobboldali pártokhoz tartozó olyan személyiséget is, akik felszólaltak meghurcolása ellen.” Amikor a képviselők között eluralkodott a hangzavar – a jobboldali képviselők lemondásra szólították fel –, Jospin a következő szenvedélyes szavakkal válaszolt: „Megidézem a Történelmet!”

³ A francia baloldal és a Zöldek szövetségének elnevezése 1997 és 2002 között.

Az általa keltett botrány miatt, amelyet Gambetta és Clémenceau (akire valójában gondolhatott) nevének felcserélése csak tetézett, a miniszterelnöknek bocsánatot kellett kérnie, mire a jobboldal megdicsőülve távozott. Lionel Jospin szemére vetették tévedését: az RPR-es⁴ Pierre Mazeaud szerint „nem méltó arra, hogy miniszterelnök maradjon”, Paul Guilbert, a *Figaro* vezércikkírója szerint pedig Jospin szavait „vérszegény koherencia” jellemezte. Már-már megvonták a baloldaltól a Dreyfus-perre való hivatkozás jogát annak a feltételezésnek az alapján, hogy mindkét tábor ugyanúgy kötődik az eseményhez. Jacques Julliard, a neves történész és publicista felháborodásában Lionel Jospin védelmére kelt a *Nouvel Observateur* 1998. januári utolsó számának vezércikkében: „Igazunk volt, amikor arra emlékeztettünk, hogy radikálisok és szocialisták nem voltak buzgó Dreyfus-pártiak, és hogy az esetek többségében az eltökélten Dreyfus-ellenes jobboldallal együtt szavaztak. De mióta lehet a baloldalt a pártokra és politikusokra szűkíteni? Hiszen honnan máshonnan jöttek volna a Dreyfus-pártiak, mint a baloldali értelmiség köréből? (...) Tehát az Isten szerelmére, ne beszéljenek mellé, és főleg ne írják újra a történelmet!” Miközben Julliard újfent hitet tett amellett, hogy a baloldali értékek Dreyfus-párti alapokra épülnek, azt is elismerte, hogy a republikánus jobboldaliak „e hagyomány szerény örökösei, vagy csak egyszerű csatlakozók”. Ugyanakkor nem tágitott attól, hogy „a hivatkozási értékek eredetileg és továbbra is a másik táborhoz tartoznak”.

Kipattanása után egy évszázaddal a Dreyfus-ügy tehát még mindig nagy hullámokat ver a francia politikai életben. A baloldal számára épp olyan csábító, mint amennyire kockázatos hivatkozási alap, és Dreyfus kapitány rehabilitációjának 2006-os centenáriuma sem csillapíthatta a kedélyeket. A francia baloldal továbbra is zavarban van a Dreyfus-üggyel kapcsolatban, amely a taktikai kompromisszumokat éppúgy felidézi, mint a személyes hősi helytállásokat. Ha e jelentős esemény összes tanulságát megszeretnénk érteni, akkor meg kell vizsgálnunk a baloldal és a történelem közötti bonyolult és máig nem rendezett kapcsolatot.

⁴ *Rassemblement pour la Republic* (Tömörülés a Köztársaságért). Mazeaud az RPR nemzetgyűlési képviselője volt.

Az avantgárd ereje

Általában kevés francia, és különösképp kevés radikális, illetve szocialista baloldali vezető tiltakozott Dreyfus kapitány meghurcolása ellen. Csak néhány anarchista és a hozzájuk csatlakozó, Jean Allemane-hoz közel álló szocialista vette magának a bátorságot, hogy szembeszálljon egy igazságügyi kérdésben a militarizmus uralkodó szerepével, illetve az antiszemita kampánnyal, amely a zsidó és egyben elzászi származású francia tiszt letartóztatásának 1894. október 29-i bejelentése után tetőzött kampánnyal. Georges Clémenceau-nak köszönhetően a *La Justice* 1894. november 17-én cikket közölt a fiatal író és történész Bernard Lazare tollából. Lazare rámutatott: a Dreyfus kapitány elleni vád bebizonyította, hogy „évek óta formálódott már egy antiszemita hangulat”, amely „sokkal veszélyesebb, mint ha létezne egy jelentős antiszemita párt”. 1894. december 24-én a Jean Allemane-hoz kötődő *Le Parti Ouvrier* elsőként ironizált a Dreyfust elítélő tisztek „állítólagos tévedhetetlenségén” – mutatott rá Madelaine Rebérioux történész. 1895. február 1-jén – arra virradóan, hogy az *École Militaire* kapuja előtt a párizsi tömeg halált követelt a „zsidó” fejére – Félix Fénon, a *Revue Blanche* lapigazgatója Victor Barrucand-nal együtt megjelentett egy rövid tiltakozást: „Az újévi ünnepek alkalmával megfosztották rangjától Dreyfus kapitányt, amire egyesek szolgálai mozdulatlansággal, mások lincshangulattal válaszoltak.” Ez rámutatott az anarchistáknak az új szellemi és irodalmi elitek megjelenésében játszott szerepére (a folyóiratok és az ezekkel közös harcok révén, mint amilyen például az anarchista Jean Grave megvédelmezése volt⁵), ahogy azt is érzékeltette: az anarchisták képesek arra, hogy jogot formáljanak olyan, az állam és az igazságszolgáltatás körébe tartozó kérdések megfogalmazására, amelyek létezését a Köztársaság szükségszerűen erényes mivoltában hívók fel sem tételeztek. A Dreyfus-ügy kezdeti időszakában ténylegesen megmutatkozott a rendszer elnyomó jellege, amelyet a „gonosz törvények” bevezeté-

⁵ Lásd Christophe CHARLE: *Naissance des „intellectuels”, 1880–1900*. Minuit, Paris, 1990. 126–132.

se⁶ miatt már ismertek. Ezzel a „Dreyfus-párti” harc legitimitása még inkább megalapozott lett a szemükben.

A *Revue Blanche* folyóirat szorosan kapcsolódott az olyan, Jean Allemane köré gyűlt értelmiségiekhez, mint amilyen az *École Normale Supérieure* elit főiskola könyvtárosa, Lucien Herr is volt. A kicsiny *Parti Ouvrier Socialiste Révolutionnaire* (Forradalmi Szocialista Munkáspárt) által megjelenített áramlat ezzel elfogadta, hogy olyan események iránt is tanúsíthat érdeklődést, amelyek bár nem érintik közvetlenül a proletariátust, a szocialisták által nem elhárítható, alapvető fenyegetést jelenthetnek. Ez utóbbiak közül egyedül Jean Jaurès lépett fel Dreyfus elítélését követően, de nem azért, hogy védelmébe vegye a megvádolt kapitányt, hanem hogy a karriertisztek és az egyszerű katonák igazságszolgáltatás előtti egyenlőségére szólítson fel. 1894. december 24-én a kapitány elítélésének következményeiről szóló heves parlamenti vitában Jaurès kiemelte: „Mindazok, akikről húsz év óta bebizonyosodott a hazaárulás, különböző okokból elkerülték a halálbüntetést”, miközben „az ilyen ítéletekkel szembesülve az ország azt látja, hogy kegyelem és könyörület nélkül végeznek ki apró eltévelyedésekben bűnös egyszerű katonákat.” A jobboldal hevesen támadta Jaurèst, amiért az nekiment „a hadseregbeli fegyelem és hierarchia” kérdésének, és átmenetileg ki is zárták a képviselőházból, mivel megintette azokat, akik „politikai hatalmukban és társadalmi hatásukban fenyegetve érezve magukat, néhány éve megpróbálják kijátszani a patriotizmus kártyáját”. Ugyanazon a napon, 1894. december 24-én jelent meg az első Dreyfusról szóló írás, *Az áruló* című cikk. Szerzője, Georges Clémenceau megismételte a már Jaurès által is említett igazságtalanságot, azaz hogy Dreyfus, illetve Bazaine marsall esetében nem merült fel a halálbüntetés, míg a kisebb vétkekben eltévelyedett „szerencsétlen gyermekekre” a háborús tanácsok rögtöni ítéletei alapján golyó általi halálbüntetést szabtak ki.⁷ Mondandóját ezzel zárta: „Ahhoz, hogy a hadsereg egységes és erős legyen, mindenkire azonos tör-

⁶ A Harmadik Köztársaság – aránytalanul szigorú – anarchistaellenes törvényeinek elnevezése.

⁷ Georges CLÉMENCEAU: *L'Inquiété*. Paris, Stock, Paris (réédition), 2001.

vényeknek kell vonatkozniuk. Valaha ez köztársasági ígéret volt. Várjuk az ígéret beváltását.”

Anarchisták, szocialisták, radikálisok: háromféle stílus, háromféle elemzés, háromféle elköteleződés. Közülük egyedül Bernard Lazare szállt nyilvánosan is síkra egy zsidónak az igazsághoz való jogáért: Mathieu Dreyfus fogadta őt fel, hogy feltárja és nyilvánosságra hozza a testvére elleni összeesküvés bizonyítékait. Lazare először 1895 júniusától összegezte kutatásait. Második, *Bírósági tévedés. Az igazság a Dreyfus-ügyről* című memorandumát 1896 novemberében jelentette meg először Brüsszelben, majd Párizsban, Pierre Victor-Stock kiadásában. Ebben Dreyfus ártatlanságát és az ellene hozott ítélet jogszerűtlenségét hangsúlyozta, valamint a per felülvizsgálatát kérte, és a demokratikus haladás alapjának tekintett törvény előtti egyenlőséget követelt mindenki számára: „Ideje, összeszedni magunkat, hogy ne lehessen azt mondani, ha zsidókról van szó, elfeledkeztünk az igazságról.” Ezért még az olyan anarchisták is hevesen támadták, mint André Girard a *Temps nouveaux*-ban. De az Henri Rochefort-féle *L'Intransigeant*, ahol menedéket keresett, illetve a *La Petite République*-ben olyan szocialisták, mint például Alexandre Zévaès is nekimentek. Csak a *Le Radical* volt hajlandó közölni Lazare-ral rokonszenvező cikket, amely mintegy megelőlegezte Gambetta⁸ régi harcostársa, Arthur Ranc szenátor Dreyfus-pártiságát: őt azonnal meggyőzte az ügy képviselőjének szükségességéről egy Bernard Lazare-nál tett látogatás 1897 végén.

Mindenesetre a memorandum közzététele után Lazare valóban felvette a kapcsolatot a készülődő küzdelemben részt venni hajlandó, többnyire baloldaliként ismert személyiségekkel. Lazare-t Joseph Reinach, Gambetta-párti képviselő, valamint annak Théodore és Salamon nevű testvérei szintén szívesen fogadták, akárcsak Lucien Herr és anarchista barátai, mint például Sébastien Faure, aki nem sokkal később a küzdelem szolgálatába állította újságját, a *Le Libéraire-t*. Lazare életrajzírója, Philippe Oriol úgy véli: „hőse” harmadik memorandumában az előbbiekk-

hez intézte következő megállapítását: „Vannak olyanok, akik számára szabadság és igazság nem hiábavaló szavak.”⁹

Annak ellenére, hogy 1896-1897-ben Dreyfusnek mindössze néhány védelmezője akadt, s nekik is óriási nehézségekkel kellett szembenézniük, megkezdődött a Dreyfus-párti tábor polarizálódása: létrejött egy progresszista – azaz mérsékelt republikánus – pólus Joseph Reinach és Yves Guyot *Le Siècle* nevű újsága köré szerveződve, egy radikális pólus szintén a *Le Siècle*, illetve az új napilap, a *L'Aurore* mentén, amelyet Clémenceau irányított azóta, hogy 1897. október végén Dreyfus-párti lett. Volt anarchista pólus, amely a *Le Libretaire*, a *Le Journal du Peuple* és a Natanson testvérek lapja, a *La Revue Blanche* köré szerveződött. De megemlíthetjük még a szocialista-allemanista pólust is, ahol olyanok tömörültek, mint az *École Normale Supérieure* Lucien Herr által meggyőzött hallgatói, Léon Blumtól Charles Péguy-ig, valamint a Jean Allemane-hoz hű munkásaktivisták. Ezek a rendkívül összetartó kis bal- és szélsőbal csoportok, tele az országhatárokon is túlra mutató – többek közt belga, svájci és holland – újságírói, egyetemi és szakszervezeti kapcsolattal. Élvezték néhány politikailag kevésbé exponált, individualista, gyakran liberális, szintén Dreyfus-párti személyiség elfogulatlan támogatását is, mint például Gabriel Monod történész vagy Émile Zola író. „A szakszervezet bővül” – jegyezte fel Clémenceau egy nappal azután, hogy a saját újságjában közölte a *J'accuse...!*-t, és hogy a Lucien Herr és társai által sikerre vitt „értelmiségi petíciók” is sorra napvilágot láttak. Az aktivista bázis sem maradt rest. Nagyjából száz anarchista és allemanista fordult szembe az antiszemitákkal, többek közt a Tivoli Vauxhallban tartott gyűlésükön 1898. január 17-én; a forradalmi szakszervezetiek például a Ferdinand Pelloutier által aláírt harmadik petíció formájában tiltakoztak „a civil és katonai igazságszolgáltatás, valamint a vallási szekták álképviselői által napi szinten elkövetett zaklatások, gerinctelenségek és gyávaságok” ellen, és harcra szólítottak „a szabadsággal, a joggal és az igazsággal szembeni visszaélések” megfékezésére.

⁹ Philippe ORIOL: *Bernard Lazare*. Uo. 2003.

Jaurès is meg kell említenünk, akinek szocialista és politikai csillaga Franciaországban és külföldön egyaránt emelkedőben volt ekkor, és aki a *J'accuse...*! közlése napján azon a parlamenti vitán törte meg a csendet, amely felhatalmazást adott a kormánynak, hogy bíróság elé állítsa a felhívás íróját, Zolát. Jaurès ugyan nyíltan nem vette védelmébe Dreyfust, de jogot formált arra, hogy a következőkkel forduljon a képviselőkhöz: „Önök mindnyájan, jobboldali és centrista konzervatívok, akik republikánusnak mondják magukat, (...) ne tagadják meg a Köztársaság elvét, amely a civil hatalomnak alárendelt katonai hatalmat jelenti”, és ne próbáljanak meg „elterelő hadműveletbe fogni a sajtóval és az újságírókkal szemben”, hogy mentse, ami menthető.

Az újból a hatalomtól eredő, a Dreyfus-pártiak megfélemlítésére tett fenyegetések láttán Jaurès egyre hevesebben tiltakozott. Január 22-én, ezúttal is a képviselőházban, a republikánusok szemére vetette, hogy a nacionalistákkal és az antiszemitákkal kokettálva meg akarják „menteni a privilégiumok és a reakció kormányát”. A sértegetett, megfélemlített és a „szakszervezet ügyvédjének” titulált Jaurès védelmébe vette Gérault-Richard szocialista képviselő, a *La Petite République* lapigazgatója. Jaurès két nap múlva újból támadásnak lendült és kijelentette: az egyetlen megoldás „az igazi, a népi és a szocialista Köztársaság megteremtése”. A mindenféle közbelépést ellenző politikai vezetők és képviselők között még mindig marginálisnak számító Jaurès Zola perében kifejezetten politikai jellegű tanúvallomást tett: „A parlamenti és kormányzati gyöngeségek láttán az állampolgárok felhatalmazva érzik magukat, hogy közbelépjenek, és hogy a szabadság és a jog megvédelmezése ügyében helyettesítsék a feladat alól kibújó hatóságokat.” (1898. február 12.) Azonban Arthur Ranc, valamint kifejezetten mérsékeltnek számító szenátusi kollégája, Auguste Scheurer-Kestner, illetve Gabriel Hubbard radikális képviselő mellett Jaurès volt az egyetlen baloldali, aki a törvényszéki tárgyalóterekben és a képviselőházakban nyíltan kiállt az ügyért.

A baloldal Dreyfus ellen

Jaurès nyilvános elköteleződésére aránylag későn került sor, összehasonlítva azokkal a szocialista értelmiségiekkel, akik például aláírták az 1898. január 14-15-én megjelent petíciókat, fellépése a legtöbb szocialista vezetőhöz és képviselőhöz képest mégis korainak mondható. Értelmiségiként Jaurès már egy hónappal nyilvános kiállása előtt meg volt győződve Dreyfus ártatlanságáról, és elítélését igazságszolgáltatási botránynak tartotta. Lucien Herr, Léon Blum és az *École Normale Supérieure* jó néhány hallgatója, mint például Lucien Lévy-Bruhl és Salomon Reinach ugyanis a baráti köréhez tartozott, és megosztották vele, ami a tudomásukra jutott. Szocialistaként a mozgalom politikai egységét kellett szem előtt tartania, miközben elvtársainak többsége nem volt hajlandó felvenni a harcot olyasvalakiért, aki egy személyben burzsoá, tiszt és zsidó, azaz a munkásosztály és képviselői által megvetett típusok, illetve funkciók megtestesítője. A Dreyfus melletti elköteleződés olyan szabadság- és igazságesszmék melletti kiállást is jelentett, amelyek a múltban gyakran az aktivisták elleni könyörtelen megtorlások igazolására és a munkásproletariátus nyomorban tartására szolgáltak. Jaurès, akárcsak a múltban, az általa indított harc első pillanatában megkülönböztette a Köztársaságot, amelyet meg kell védeni azoktól a republikánusoktól, akik elárulják a Dreyfus perének bármilyen szintű felülvizsgálatának elutasításával. Mindez jelentős feladatnak bizonyult.

Bár Jules Guesde a *J'accuse...!*-t az „évszázad legnagyobb forradalmi tettének” minősítette és a független szocialista Gérauld-Richard is felszólalt Dreyfus pártján, a legtöbb szocialista úgy vélte, az áll érdekében, hogy kívül marad a Dreyfus-párti küzdelmen, sőt hogy a nacionalizmus és az antiszemitizmus hatása alatt álló népi bázisával tart. Az ultraliberális Dreyfus-pártiak – mint például Joseph Reinach vagy Ludovic Trarieux – iránti gyűlölet, és a – Paul Lafargue által például elutasított – polgári értelmiséggel szembeni még általánosabb bizalmatlanság mind a semlegesítés malmára hajtotta a vizet. Ami a Francia Munkáspárt (*Parti Ouvrier Français*) guesdista szárnyát illeti, álláspontjuk az 1898. július 24-i nyilatkozatban konkretizálódott, amely kimondta: „a

proletároknak semmi keresnivalójuk egy olyan harcban, amelyhez nincs közük”. Jules Guesde és hívei Jaurès és Dreyfus-párti elköteleződését is célba vették a szocialista pártok számára fontos kongresszust megelőző napon. Édouard Vaillant barátai inkább haboztak, de sokáig óvatos különállást képviseltek, és ez a magatartás nem nélkülözte a Dreyfus-ellenes közvélemény iránti rokonszenvet sem. A képviselőházi „függetlenek” azonban nagyon hamar a tettek mezejére léptek. Alexandre Millerand 1897. december 4-én rögtön fel is szólalt a Dreyfus-pártiak hazafiatlansága ellen, és a többi szocialista képviselével együtt aláírta azt az 1898. január 19-i nyilatkozatot, amely a Dreyfus-ügyet a polgárságon belüli, a Köztársaság ellenőrzésére irányuló konfliktusként ábrázolta, és felszólította a proletariátust, hogy „a most folyó civil polgárháború egyik táborához se csatlakozzon”.

A távolmaradások és a visszautasítások mellett a mérleg másik serpenyőjében – Jauréstól Péguy-ig – a demokratikus elhivatottságú szocialista elköteleződés jelentős példái sorakoznak. Jaurès még mindig a saját pozícióját gyengítő, ugyanakkor az alap és a részek egyben tartásának szükségessége által igazolt ideológiai és stratégiai választások megértésére törekedett. Péguy, aki 1898. január 21-én kijelentette, hogy „nem kíván kerülőutat tenni”, és a magukat „szocialistának valló” képviselőktől „meg kívánja menteni a szocialista eszmét”, többször kérdőre vonta „a tekintélyelvűeket, a vezetőket, Vaillant-t, Lafargue-ot és Guesde-t”:

„A vezetők nem akarták, hogy a francia szocializmus síkra szálljon az emberi és polgári jogokért, csak mert az ember egy polgár volt, akit polgárok védelmeztek (...); nem volt szabad a bátor, az igaz és az emberséges polgárokkal összevegyülni; a vezetők nem akarták, hogy a francia szocializmus megvédje az egyén jogait, csak mert az egyén egy polgár. (...) Azaz mi is történt? Aminek történnie kellett. A magukat szocialistának képzelő vezetők, mivel nem léptek fel az emberi jogok védelmében, végül a jogokat megsértő polgárokat vették a védelmükbe. (...) Ez a színtiszta igazság ezzel a három emberrel kapcsolatban: az adott pillanatban elárulták hazájukat, és ami ennél még súlyosabb, elárulták az emberiséget.” (*La Revue Blanche*, 1899. szeptember 15.)

A fent bemutatott szocialisták nem az egyedüli vezetők voltak a baloldalon, akik érdekből és számításból feladták eszméiket. Az anarchisták közül sem mindenki állt ki Dreyfus mellett: az egyik leghíresebbik közülük, Jean Grave – „a tiszta doktrína éber óre” – a *Les Temps Nouveaux*-ban tartózkodott minden megnyilvánulástól. Émile Pouget *Le Père Peignard* nevű lapja hasonlóan elzárkózott, azt hangoztatva: „nekünk más ügyekért kell gürcölnünk”, és olyan anarchisták is voltak, akik Sébastien Faure szentimentalizmusán élcelődtek, mondván, hogy egy polgár megvédéséért lelkesedik. Meggyőződésből vagy taktikai megfontolásból, de a radikálisok szinte mindnyájan Dreyfus-ellenesek voltak. Bár Henry alvezredes vallomása és 1898. augusztus 31-én elkövetett öngyilkossága után Henri Brisson elérte, hogy a Legfelsőbb Semmítőszék vizsgálatot kezdeményezzen az 1894-es Dreyfus-perrel kapcsolatban, a kormányon lévő többi radikális hevesen a Dreyfus-pártiak ellen támadt, kezdve Godefroy Cavaignac hadügyminiszterrel, aki az 1898. július 7-i parlamenti vitában a Dreyfus ellen szóló, megsemmisítő erejű bizonyítékok létezését hangoztatta harcias beszédében. A képviselőházban a jelen lévő képviselők – köztük az összes radikális és a legtöbb szocialista – egyöntetűen megszavazták e hadüzenetszámba menő dokumentum kifüggesztését. Ez a heves támadás sarokba szorította a Dreyfus-párti baloldalt. A Köztársaság liberális és mérsékelt köreiben a támadás szintén visszhangra talált; többek csatlakoztak az Emberi és Polgári Jogok Védelméért szerveződött Francia Ligához (*Ligue Française pour la Défense des Droits de l'Homme et du Citoyen*), így például a radikális Ferdinand Buisson, Juley Ferry egykori munkatársa, illetve a liberális Francis de Pressensé, aki nemsokára a szocializmus felé fordult.

Egy győzelmes küzdelem

1898 nyara fordulópontot jelent a Dreyfus-ügyben elkötelezett baloldaliak számára. A parlamenti választásokon elszenvedett kudarca után Jaurès helyet foglalt – Gérault-Richard mellett – a *La Petite République* vezetőségében. Cavaignac támadását követően

Jaurès szinte minden nap azzal foglalatoskodott, hogy leleplezze a Dreyfus elleni mesterkedéseket, többek közt a statisztikai szekció hamis dokumentumaira is felhívta a figyelmet, melyeket még azelőtt leplezett le, hogy szerzőjük beismerő vallomást tett volna.

De még e történelmi módszerrel elért sikernél is nagyobb győzelem volt, hogy Jaurès – a későbbi *Bizonyítékok* című könyve egyik kezdeti gondolataként – érveket talált arra, miért kell egy proletárnak egy Dreyfushöz hasonló polgárt támogatnia: „Ha Dreyfust törvénytelenül ítélték el, és ha, valóban, ahogy azt be is fogom mutatni, Dreyfus ártatlan, akkor nem tiszt és nem is polgár többé: nagy szerencsétlenségében minden osztályjellegétől megfosztották; az elképzelhető legnagyobb kétségbeesésben és nyomorúságban ő maga az emberiség. (...) Anélkül, hogy meghazudtolnánk elveinket és elfordulnánk az osztályharctól, figyeljünk a részvét hangjára; a forradalmi harc közben belülről még emberek maradhatunk; nem azért tartottunk ki a szocializmus mellett, hogy most hátat fordítsunk az emberségnek.” (1898. augusztus 10.) Ezzel az állításával Jaurès azt bizonyította, hogy a szocializmus nem állhat meg az osztályharc határánál, és felvállalhatja az egész emberiség és annak igazságkeresése képviselőjét is.

Mialatt a szocialisták Dreyfus-párti elköteleződése már-már vallásos, de legalábbis történelmi és végérvényes jelentést nyert, az ügghöz csatlakozó hallgatók, értelmiségiek és munkások száma is egyre nőtt. A csatlakozókból verbuválódott csapatokat Charles Péguy győztes tábornokként irányította a nacionalisták ellen, akiket sikerült kiszorítani a főváros utcáiról, és a Bellais könyvesboltban megszervezte az új, szolidáris, demokratikus és ideális szocializmus egyik legnevezetesebb „láthatatlan találkozóhelyét”. A Dreyfus-párti baloldali csoportok gyűlésezni kezdtek az anarchisták, illetve Arthur Ranc és Ferdinand Buisson radikálisai részvételével, s közben a sajtójuk is egyre többekhez elért. Clémenceau *LAurore*-ját Marguerite Durand, valamint Séverine és Clémence Royer *Les Droits de l'Homme* és *La Fronde* nevű lapjai követték. A baloldal szociálisan, intellektuálisan és kulturálisan is átalakult ebben a harcban: megújult, megfiatalodott. A Dreyfus-ügy előtt illuzórikusnak tűnő harcokra is készen állva, meg akart küzdeni az antiszemizmussal, a gyarmatosítással, a

militarizmussal és a feminizmusellenességgel. De az első – már megharcolt – ügyet leszámítva a többi kérdés hamar a feledés homályába merült azok után, hogy a Dreyfus-ügy a rennes-i újratárgyalást, és Dreyfus megkegyelmezését követően lezárult.

Mielőtt azonban a Dreyfus-párti baloldal a további harcokról lemondott volna, óriási politikai sikereket könyvelhetett el. A sorban az első a köztársasági elnök elleni, 1899. június 4-én, Longchampban történt nacionalista agresszióra adott győzedelmes riposzt volt. Ezt követően június 11-én közel százezren vonultak föl a köztársaság védelmében. Másnap Édouard Vaillant éles kirohanást intézett Charles Dupuy kormánya ellen, amiért az elnéző volt a Dreyfus-ellenesekkel. Dupuy kénytelen volt lemondani annak a napirendnek a megszavazása miatt, amelynek köszönhetően egy olyan új többség körvonalazódott, ahol a legfőbb törésvonalat a Dreyfus-pártiság, illetve -ellenesség jelentette. A „Gambetta-párti” republikánus Pierre Waldeck-Rousseau a múltban már érzékenynek mutatkozott a társadalmi igazságosság kérdésében (kormányra elfogadta a szakszervezeteket legalizáló törvényt), és állhatatos volt például a Boulanger-hívekkel¹⁰ szemben. A Dreyfus-ügy elején ugyan hallgatott, de 1899. február 22-én már a Szenátus szónoki emelvényéről bírálta „a sötét inkvizíciónak beillő hamis vádaskodás és fenyegetés hatalmát”, ami veszélybe sodorta a polgárok jogait és az igazságszolgáltatás tekintélyét. Ezúttal egy olyan republikánus kormányzat alapján kívánta megszerezni a képviselőház bizalmát, amely először nyílna meg egy szocialista, példának okáért a független Alexandre Millerand előtt. Ez utóbbi azonban a párizsi kommün egykori „mészárosával”, Galliffet tábornokkal, a hadügyminiszteri tárca lehetséges várományosával volt kénytelen egy kormányban dolgozni. Jaurès, látva Waldeck-Rousseau elszántságát a „republikánus védekezés” kabinetjének megalakítására, maga is támogatta a részvételt. Döntését Lucien Herr is jóváhagyta, akivel az *École Normale Supérieure*-n találkoztak június 23-án: tőle ered a Jaurès által később számtalanszor megismételt alábbi érv – mutat rá életrajzírója, Harvey Goldberg –: „Micsoda győzelem a szocializmus számára, hogy a Köztársaság

csak a proletárpárt segítségével hívásával menthető meg.” A győzelem tehát itt van: nem csak a kormány fog komoly politikai vereséget mérni a Dreyfus-ellenesekre, de Waldeck-Rousseau szociális reformjai, a creusot-i nagy sztrájkok idején tanúsított tárgyalási képessége, a klerikalizmus visszaszorításának szándéka mindmind egy nyitott, laikus társadalmat képviselő autentikus baloldali politika felé mutat.

Baloldali politika

A kormány történetének megírásával még adósok vagyunk. A jobboldal által támadott Waldeck-Rousseau munkásságát nemigen ismeri a baloldal, általában csak a „baloldali tömörülést” említi. Annak idején a jobboldallal szembeni „republikánus védekezés” tervét nem fogadták el a többiek: a radikálisok aggodalommal figyelték a Dreyfus-ügy nyomán keletkezett többség miatti felfordulást, míg a szocialisták elutasították az együttműködést. Amikor 1899. június 22-én az újságok beharangozták a Waldeck-Rousseau-kormány megalakulását egy szocialista kormánytag részvételével, Vaillant azon nyomban kivonta képviselőit a Szocialista Unióból, és hozzáfogott egy forradalmi szocialista csoport megalapításához. Alexandre Zévaès – Guesde és Lafargue társaságában – közzétett júliusban egy nyilatkozatot, amely elítélte „az osztályharc helyett már régóta érvényesíteni kívánt kompromisszumos és politikai elhajlásokhoz vezető, szocialistának mondott politikát”. A vita kis időn belül nemzetközi méreteket öltött. A részvételre hajlandó szocialisták – azok, akik a Dreyfus-ügyben sem ingadoztak – felsorakoztak a „republikánus védekezés” programja mellett, és csatlakoztak hozzájuk a radikálisok is. Június 26-án, az új kormány beiktatása napján René Viviani az előzők, Henri Brisson pedig az utóbbiak képviselőjében segédkezet nyújtott Waldeck-Rousseau-nak. Viviani így fordult az ellenzékhez: „Nincs háromféle politika; a republikánus védekezés, illetve az árulás politikája van. Válasszanak hát!” A baloldal számára e választás kimenetele a Franciaországban ettől fogva meghatározó politikai szerep igazolását jelentette az ideológiai ortodoxia

háttérbe szorulása mellett, jóllehet ez utóbbi még sok szocialista számára szolgált a későbbiekben is iránytűként.

A „republikánus védekezés” kormánya erőteljes nacionalista közhangulat közepette alakult meg. Az auteuil-i „merényleten” kívül erre enged következtetni Marchand parancsnoknak, a fachodai hősnek az ünnepélyes fogadtatása, valamint Paul Déroulède győzedelmes bírósági felmentése is, aki a tárgyalóteremből kilépve azt nyilatkozta: készen áll egy újabb államcsínyre Párizsban.¹¹ Waldeck-Rousseau ugyanakkor összetartó és jól irányított kabinetre számíthatott a harcban. „Minden, ami a kabinet politikájával kapcsolatos, egyedül az államtanács elnökére és csakis őreá tartozik” – jelentette ki. Bár Alexandre Millerand a kollektivisták híve volt, Pierre Sorlin, Waldeck-Rousseau nagyszabású életrajzának szerzője szerint megmaradt cselekvésre készen álló polgári ügyvédnek is. Théophile Declassé megtartotta a külügyminisztériumban betöltött állását; az Angliához való közeledés művészi kivitelezőjeként elszántan harcolt a hadügyminisztérium arra irányuló próbálkozásai ellen, hogy a külügyet is érintettnek tüntessék fel a hadügyi szolgálatok által Dreyfus ellen elkövetett bűnökben.

Joseph Caillaux, fiatal pénzügyi ellenőrt neveztek ki a pénzügyminisztérium élére, míg több, a kormányelnök befolyása alatt álló mérsékelt politikus a fontosabb minisztériumokhoz került. Három radikálisból miniszter lett, közülük Lanessan a vízügyi minisztériumot vezette. Waldeck-Rousseau magának a belügyi- és a vallásügyi tárcát tartotta meg, de ő szervezte meg az államtanács elnökségét is azzal a céllal, hogy az ténylegesen a kormányzati hatalom centrumává váljon. A beiktatáshoz szükséges többséget 1899. június 26-án 25 szavazattal tette lehetővé. A kormány működésének három esztendeje során ez a többség folyamatosan nőtt: mindez egy, a baloldalon cselekvő kormány és ember sikere, akik elkötelezett, koherens, hatékony és végiggondolt politikát folytattak.

A parlamenti ülésszak szünetelése 1899 nyarán lehetővé tette Waldeck-Rousseau és hadügyminisztere számára, hogy nekive-

¹¹ Bertrand JOLY: *Déroulède. L'inventeur du nationalisme français*. Perrin, Paris, 1998.

selkedjenek a hadsereg újjászervezésének. Anélkül, hogy lépéseket tettek volna a háborús tanácsok felszámolásra – amit a szocialisták, az anarchisták és a baloldali liberálisok szorgalmaztak –, egy sor azonnal hatályba lépő rendeletet hoztak: szigorú büntetést helyeztek kilátásba azoknak a tiszteknek (és előljáróknak), akik túllépték a válság idején a hatáskörüket; csökkentették a hadügyminisztérium és a hadvezetés személyi állományát; újjászervezték az évek során önállósodott Háborús Legfelsőbb Tanácsot; megszüntették a rendfokozatokra felterjesztő és a munkakörökre kinevező bizottságot. A katonai világ civil hatósági ellenőrzését visszaállító rendeleteket ugyanúgy egyöntetűen elfogadták, mint a rend fenntartására és a nacionalisták elleni harcra vonatkozókat. A rendőrprefektusnak visszahívott Louis Lépine vizsgálatot indított az auteuil-i és reuillyi tüntetések ügyében. Bár formális bizonyítékok nem voltak egy újabb államcsíny előkészületeire, a kormány augusztus 10. után elrendelte 37 nacionalista vezető, köztük Déroulède és helyettesei letartóztatását. Közülük 17 személyt beidézt a Legfelsőbb Bíróság, de Henri Béranger szenátor tolmácsolásában elégtelennek találta a bizonyítékokat. Waldeck-Rousseau kérésére Célestin Hennion védelmi biztos eljuttatott a parlamenti előljárókhoz egy vastag, augusztus 4-i időpontra vizsdatumozott (!) terhelő dossziét. Módszerei a kormányfő aggodalmáról tanúskodnak, aki miután meg volt arról győződve, hogy Dreyfust felmentik a rennes-i tárgyaláson, amely ugyanekkor zajlott, késlekedés nélkül a nacionalisták elleni eljárást szorgalmazta. Ebből a szempontból sokkal inkább „Dreyfus-ellenes”, mintsem Dreyfus-párti volt.¹²

Waldeck-Rousseau, miközben ténylegesen nekitámadt a Dreyfus-elleneseknek, valójában elutasította a múlthoz való kötődést, és odáig ment, hogy „likvidálta” a Dreyfus-ügyet – állítja Pierre Vidal-Naquet történész, aki szerint ez „a lehető legmagasabb fokon *politikai*” tett volt. Waldeck-Rousseau-t, miután elérte, hogy a köztársasági elnök kegyelemben részesítse Dreyfust, akit rögtön szabadon is bocsátottak 1899. szeptember 19-én, a tiszt sorsa már nem érdekelte, és minden további jogi lépést megakadá-

¹² Vincent DUCLERT: *L’Affaire Dreyfus*. La Découverte, Paris, 1994.

lyozott az 1900 decemberében elfogadott amnesztia-törvénytervezet megszavaztatásával.

Ugyanakkor a Dreyfus-ellenes válság vége lehetővé tette számára, hogy megünnepelje a „Köztársaság győzelmét” Jules Dalou egykori kommünár monumentális szobrának nagyszabású felavatási ünnepségén a párizsi Place de la Nationon (a Nemzet téren), 1899. november 19-én. Megjelentek az alkotmányvédők, illetve a szakszervezetektől a szabadkőművesekig az összes köztes testületek, s az élen haladó Zolát, Jaurèst és Dreyfust ünneplő tömeg kísérte. Bár Waldeck-Rousseau ennyire nem lelkesedett, mégis lehetővé tette a Dreyfus-pártiság előtti népi tiszteletadást, ahogy az 1900-as nemzetközi kiállítás sikerre vitelét, illetve a franciaországi polgármesterek „óriási bankettjét” is támogatta (harmincötezerből közel huszonegyezer fő vett részt a párizsi köztársasági ünnepeken). A Köztársaság kétszeresen is győzedelmet aratott: mind politikailag, mert a kormány győztesként interpretálta, mind szociálisan, mert – a fővárosban és vidéken is – a népi Franciaország új, demokratikus jelentéssel ruházta fel.

A Waldeck-Rousseau által vezényelt reformokat három szándék határozta meg. Az első: a „*republikánus védekezés*” időszakát *baloldali dinamikában helyezik el, hogy az időszak jelet hagyjon a történelemben*. Az 1901. július 1-jén szentesített gyülekezési szabadság megszüntette a korábbi – bár csak ritkán foganatosított – represszív törvénykezést, amely lehetővé tette a húsznál több fős csoportok gyülekezésének betiltását. 1899 elején Charles Dupuy kormánya a rendelkezést éppúgy bevetette a nacionalista ligák, mint az Emberi és Polgári Jogok Ligája ellen. Az új törvény a 20. századi Franciaország egyik alapvető ismertetőjegyének, a gyülekezési mozgalomnak a kiindulópontja lett. Korábban ismeretlen társadalmi és civil gyakorlatok terjedtek el, melyek a társadalom erősödő átpolitizálódását és demokratizálódását mutatták. Nyomukban megjelentek a modern politikai pártok is: 1901-ben megalakult a Radikális Párt (*Parti Radical*),¹³ majd a Demokratikus Republikánus Szövetség (*Alliance Républicaine*

¹³ Gérard BAAL: *Le Radicalisme*. Uo. 1994.

Démocratique),¹⁴ ahol a kormányzati többség mérsékeltjei gyülekeztek.

A kormány baloldali politikájának másik vetülete *az állam és az egyház teljes szétválasztása* volt. Az állam elsőbbségét hangsúlyozó Waldeck-Rousseau azon szerzetesrendekhez tartozó papok többségének az ellenőrzését is szorgalmazta, akik kiestek a civil hatóságok látószögéből. A Dreyfus-ügy meggyőzte arról, milyen politikai veszélyt is jelentettek a közhangulatra és a köztársaság megszilárdítására nézve a rendek, különösen az általuk képviselt oktatás, illetve az időszakai sajtójuk. A Nagy Boldogasszony Ünnepeinek rendjéhez tartoztak az intranzigens antiszemiták. Az új gyülekezési törvény előírta tehát a vallási rendek civil ellenőrzését, valamint azok megkülönböztetett státusát. A vitákban a baloldali szocialisták, illetve a radikálisok a rendekre vonatkozó további kötelezettségeket és azok szigorú betartatását hangsúlyozták. Jaurès számára a törvény „csak a harc kezdete, az első lépés, amelyet szükségszerűen további lépéseknek kell követniük”.

Végül *a kormány szociális intézkedéseket is tett*, amelyek főként Alexandre Millérand és Waldeck-Rousseau nevéhez kapcsolódtak. Megszavaztatott két új törvényt, amelyek a napi munkaidőt maximalizálták: tíz órában az olyan üzemekben, ahol felnőttek és gyerekek egyaránt dolgoztak, illetve tizenkét órában az olyan üzemekben, ahol csak felnőttek dolgoztak. Az államtól függő intézményekben is különböző rendelkezéseket hoztak azzal a céllal, hogy a magánszférát is hasonló kezdeményezésekre bátorítsák. A Munka Legfelsőbb Tanácsába (*Conseil Supérieur du Travail*) munkáképviselők is bejutottak, így Millérand megnövelte annak szerepét. Waldeck-Rousseau társadalompolitikája a munkahelyi konfliktusok, különösen a szocialista pártokkal nem éppen harmonikus viszonyt ápoló szakszervezetek által 1899-ben és 1900-ban meghirdetett creusot-i sztrájkok kezelésén is lemérhető volt. A Munka Legfelsőbb Tanácsának elnöke személyesen is megjelent, hogy a Schneider–Creusot-cég vezetőségét elvigye a tárgyalásokra: „A munkások bíznak a miniszteriumban.” A nacionalista fenyegetettségétől megszabadulván Waldeck-Rousseau-nak nem

¹⁴ Rosemonde SANSON: *L'Alliance républicaine démocratique. Une formation de centre (1901–1920)*. Presses universitaires de Rennes, Rennes, 2003.

kellett tartania a sztrájkjog használata miatti felfordulástól. Az elvet elfogadta, megértette a sztrájkolók képviselte követeléseket, sőt részben osztotta is azokat. Ahogy Pierre Sorlinnél olvashatjuk, az összetűzéseket elkerülendő, Waldeck-Rousseau számított a szocialista parlamenti képviselők, az újságírók és a szakszervezeti aktivisták békéltető közbenjárására. Gyakran került sor békéltetésekre. A sztrájkok, ha csak rövid ideig is, új, megreformált és modern rendszerben jelentkeztek.

Az elköteleződés eredményei

Ez a politika az 1902. április-májusi országgyűlési választásokon győzedelmeskedett, de olyan körülmények között, amelyek aztán parlamenti irányváltáshoz vezettek. A többség különbözőképpen talált egyensúlyra: a radikálisok alig valamivel győzték le a mérsekelt kormánypártiakat, ám ebből is logikusan adódott, hogy egyikük, nevezetesen Combes szenátor került a kormány élére Waldeck-Rousseau helyett. A Baloldali Tömörülés már nem a „republikánus védekezés”, hanem a „republikánus akció” jelszava szerint kormányzott. Péguy szemében több szocialista adta fel az elveit, mint korábban. A Dreyfus-párti szocialisták azonban továbbra is ragaszkodtak néhány eszményhez. Mint láttuk, elérték, hogy Dreyfus kegyelemben részesüljön és kiszabaduljon (1899. szeptember 19-én) – erről Millérand irodájában, a kereskedelmi minisztériumban született döntés. Négy év elteltével, 1903. április 6–7-én Jaurès emlékezetes beszédet mondott a Dreyfus-ügy nyomán támadt nacionalista csoportosulások ellen. Ugyanakkor, az igazságra és a történelemre hivatkozva, Dreyfus rehabilitálásának kérdését is felvetette. A támadásnak politikai szerepe is volt, mert a válságos idők, a szenvedélyek felkorbácsolódása után szükség volt a szocialista egység újbóli mobilizálására. Miután azonban 1899 decemberében, a Dreyfus-párti győzelmi mámorban, a Japyteremben megtartott szocialista kongresszuson bejelentették az egység formálódását, a Millérand-ellenesek és Jaurès, valamint Paul Brosse barátai között újabb szakadás következett be. Az előbbiek 1901 novemberében, az ivryi kongresszuson Jules Guesde

és Édouard Vaillant vezetésével megalakították a Franciaországi Szocialista Pártot (*Parti Socialiste de France*), az utóbbiak pedig 1902 márciusában Tours-ban a Francia Szocialista Pártot (*Parti Socialiste Français*).

A szocialista eszme az igazságért folytatott harcból született Dreyfus-pártiságban is kiteljesedett. Értelmiségiek és aktivisták generációja formálódott a Péguy-nek kedves „oktatási szocializmus” égisze alatti különböző kezdeményezések közepette. A Georges Deherme által 1896-ban elindított mozgalom, a „népi egyetemek” mozgalma csakhamar kivételes népszerűségnek örvendett.¹⁵ Fejlődésnek indultak a társadalomtudományok a mindenki számára és mindenre nyitott új, illetve megújult intézmények, mint például a Társadalomtudományok Szabad Kollégiuma (*Collège Libre des Sciences Sociales*), illetve a Társadalmi Tanulmányok Főiskolája (*École des Hautes Études Sociales*) dinamizmusának köszönhetően.¹⁶ A folyóirat-mozgalom ugyanilyen meghatározó volt: olyan új időszaki lapok jelentkeztek ekkor, mint Hubert Lagardelle *Le Mouvement socialiste*-je 1899 januárjában, vagy a Charles Péguy által 1900 januárjában elindított *Cahiers de la Quinzaine*, illetve Charles Guieysse *Pages Libres* nevű lapja 1901 januárjában. Az új kezdeményezések főként tanárokhoz kapcsolódtak; a Dreyfus-ügy alapvető élmény volt a számukra, ahogy azt a Jacques és Mona Ozouf történészek által készített interjúk is tanúsítják.¹⁷ A fiatal értelmiségi elit (mint például az *École Normale Supérieure*-n, ahol sajátos, az intézményhez kötődő szocializmus is létrejött),¹⁸ valamint a munkás- és szakszervezeti világ között a szocializmus játszotta a közvetítő szerepet. A 20. század olyan, a „boldog békeidőkre” jellemző testvéri légkörben kezdődött, amelyre azóta sem igen volt példa. Létrejöttek az

¹⁵ Lucien MERCIER: *Les Universités populaires 1899–1914. Éducation populaire et mouvement ouvrier au début du siècle*. Éds. ouvrières, Paris, 1986.

¹⁶ Christophe PROCHASSON: *Sur l'environnement intellectuel de Georges Sorel: l'École des hautes études sociales (1899–1911)*. *Cahiers Georges Sorel*, 1985/3.; *L'Affaire Dreyfus et le tournant du siècle*. Nanterre, BDIC, 1985.

¹⁷ OZOUF Jacques et Mona: *La République des instituteurs*. Gallimard/Seuil, Paris, 1992.

¹⁸ Christophe PROCHASSON: *Les Intellectuels, le socialisme et la guerre, 1900–1938*. Seuil, Paris, 1993.

Emberi Jogok Ligájának szekciói, a szabadgondolkodó társaságok, a semleges állam eszméjét támogató fiatalság szervezetei, a Grand Orient páholyai, valamint az összes nagyobb országos közigazgatási egységben virágzó republikánus bizottságok. Persze a gyarmatok, a nők és a katonai világ kérdését nem érintette a baloldal által képviselt társadalmi-szellemi megújulás, nem beszélve arról, hogy ugyanekkor a politikai paletta szélsőjobb pólusán az *Action Française* egy másik – nacionalista és idegengyűlölő – modernitás védelmére kelt. Mire a Dreyfus-ügy és a „republikánus védekezés” elvesztette legértékesebb, politikainak mondható eredményeit, a 20. század erőszakos és elvakult erői már megjelentek a horizonton. A Dreyfus-ügy kivételesen nagy jelentőségű időszaka egyben a mai baloldal számára a történelem és az emlékezet tétjein keresztül az igazság próbatétele is volt.